

372.8 (072).

YENİYETMƏ VƏ GƏNCLƏR ÜÇÜN YOL XƏRİTƏSİ

ДОРОЖНАЯ КАРТА ДЛЯ ПОДРОСТКОВ И МОЛОДЕЖИ

ROADMAP FOR TEENAGERS AND YOUTH

[https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91\(1\).281-284](https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91(1).281-284)

Müasir dövrdə ölkəmizin sosial-iqtisadi, mədəni-maarif həyatında baş verən intensiv tərəqqinin tələblərinə uyğun kompleks islahatlar proqramı həyata keçirilir. Təxirəsalınmaz islahatların mühüm tərkib hissələrindən biri kimi inkişafımızın strategiyasına cavab verə biləcək təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi daha da aktuallaşır. Əsas məqsəd formalaşmaqda olan gənc nəsli kiçik yaşlardan həyata uğurlu hazırlamaqdan ibarətdir. Həyata, əməli fəaliyyətə hazırlıq isə ölkədə gedən yeni iqtisadi inkişaf tempinin tələbinə müvafiq ixtisaslı peşə sahiblərinin yetişdirilməsini özündə ehtiva etməsidir. Təsədüfi deyil ki, təhsilin bu strateji istiqaməti Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində islahat proqramında xüsusi yer tutur:

“Bazar münasibətləri, iqtisadiyyatın infrastrukturunun kökündən dəyişməsi, orta və kiçik müəssisələrin iqtisadiyyatda hakim mövqe tut-

ması, qarışıq iqtisadiyyatın rəqabət sisteminin formalaşmasından asılı olaraq istehsal profillərinin tez-tez dəyişməsi qısa müddətdə və daha az xərclə çevik təfəkkürə malik təşəbbüskar mütəxəssislər tələb edir. Bu zaman respublika iqtisadiyyatının üstün inkişaf etdirilməsi sahələrinin müasir tələblərə cavab verən kadrla təmin olunması, onların hazırlığının aparıcı istiqaməti olmalıdır”. Göründüyü kimi, ümumtəhsil sisteminə peşə hazırlığına prioritet məsələlərdən biri kimi üstünlük verilir. Bu kontekstdə bazar iqtisadiyyatı şəraitində rəqabətə davamlı ixtisas və peşə sahiblərinin hazırlığı kimi mühüm problemin həlli bilavasitə kiçik yaşlardan başlayır, yeniyyətə və gənclik illərində davam etdirilərək onların həyata hazırlanması işinin düzgün və effektiv təşkilini təmin edir.

Yeniyyətə və gənclərin həyata hazırlanmasının əsas göstəricisi olan peşə seçiminin la-

zımı səviyyədə təşkili məqsədini özündə ehtiva edən Azərbaycan Respublikasında peşə təhsilinin İnkişaf Konsepsiyasında (2006-cı il) bu məramın reallaşdırılması vacibliyi irəli sürülmüşdür. Bu da təhsil sisteminin bütün pillələrində peşəyönümü işinin səmərəli təşkilini aktuallaşdırır, islahatın müvəffəqiyyətlə aparılmasına rəvac verir. Məhz həmin səbəbdəndir ki, son dövrlər problemin məqsədyönlü həlli iqtisadçıların psixoloq və pedaqoqların elmi-tədqiqat obyektinə çevrilmiş, bu sahədə bir sıra səmərəli araşdırmalar aparılmış, kitablar yazılmışdır. Öz tədqiqatlarını bu problemə həsr edən və bu sahədə respublikamızda kifayət qədər tanınmış peşəkar alimlərdən biri pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor, əməkdar müəllim Müseyib İlyasovdur.

M.İ. İlyasovun tədqiqat dairəsinə daxil etdiyi bu vacib problemlə bağlı respublikada və xaricdə nəşr etdirdiyi çoxsaylı məqalələri, “Məktəbdə peşəyönümü işinin sistemi” (1997), “Şagirdlərin peşə seçməyə hazırlanmasının pedaqoji əsasları” (2005), “Şagirdlərin peşə seçməyə hazırlanması” (2009), “Peşəyönümünün əsasları” (2011), “Peşə, ixtisas seçimi” (2015) kimi monoqrafiya və kitabları onun bu sahədə xüsusi nüfuzla malik bir araşdırıcı olduğunu bir daha təsdiqləyir. Onun yenicə yola saldıığımız 2023-cü ilin sonlarında “Elm və təhsil” nəşriyyatı tərəfindən çap edilən “Peşə, ixtisas seçimi haqqında söhbətlər” adlı yeni kitabı (2023) da bu problemə həsr olunub və özünün mahiyyət və məzmunu ilə diqqəti cəlb edir.

Təcrübə göstərir ki, müasir dövrdə peşələrin kəmiyyət və keyfiyyət etibarilə kifayət qədər çox spektrli və rəngarəng olması yeniyetmələrin bu peşə müxtəlifliyi qarşısında düzgün və zəruri seçim edə bilməmələrinə səbəb olur.

Müəllifi belə bir kitabı yazmağa təhrik edən səbəb də məhz bu problem olmuşdur. O, kitabda peşə və ixtisas seçmək məqsədinə müvafiq olaraq yeniyetmə və gənclərə kömək etmək, yol göstərmək üçün onların qarşılaşdığı çətinliklərin aradan qaldırılmasına çalışır və yeniyetmə və gənclərə əsl yol xəritəsi təqdim edir. Əminliklə demək olar ki, kitabda yeniyetmə və gənclər “Gələcək həyat yolunu müəyyənləşdirərkən hansı məsələlərə diqqət yetirməlidir?”, “Bacarıq və qabiliyyətlərini necə qiymətləndirməlidir?”, “İstəklərinə, peşə və ixtisaslara uy-

ğun müstəqil qərar qəbul edə bilirlərmi?” və s. suallara asanlıqla cavab tapa biləcəklər. Diqqəti cəlb edən cəhət ondan ibarətdir ki, professor M.İ. İlyasov kitab yazılışında tapdanmış və yaxud klassik yazı tərzindən imtina edərək, daha səmərəli yazı formalarından istifadə etmiş və fikirlərini daha aydın çatdırmaq məqsədilə “dialoq” formasına üstünlük vermişdir. Müəllif sanki peşə və ixtisas seçimi ilə bağlı hər bir yeniyetmə və gəncə söhbət edir, onlarla polemikaya girir, məsləhət və tövsiyələrini bildirir, onlara səmərəli yol göstərir. Kitabın əvvəlində müəllifin ön söz kimi “Oxuculara” adlı müraciəti kitabın yazılmasının məqsədi, mahiyyəti və məzmunu, burada söhbətin nələrdən gedəcəyi haqqında aydın təsəvvür yaradır və oxucunu özünə cəlb edir.

Bu xüsusda müəllif kitabı uşaqlara ünvanlanan “Gənc dost!” ifadələri ilə başlayır. Müəllif uşaqlara məxsus peşə və ixtisas seçimi ilə bağlı düşüncələri virtual formada ifadə edib, məktəb təhsilindən başlayaraq gələcək əmək fəaliyyəti barədə onlarla söhbət aparır, qarşılaşdıqları suallara cavab axtarır və belə qənaətə gəlir ki, “Sizə təqdim olunan və “Peşə, ixtisas seçimi haqqında söhbətlər” adlanan bu kitab qarşılaşdığımız suallara cavab tapmaqda və insanın həyatında ikinci doğuluş adlandırılan peşə seçimində bələdçiniz olacaq və sizə yaxından kömək edəcəkdir”. Biz də əminik ki, bu belə olacaqdır.

Kitabın “Peşə özünü-təyini”, “Özünü dərk et” başlıqlarında müəllif haqlı olaraq birinci növbədə “Kim olmalı?”, “Hansı peşəni seçməli?”, “Gələcək karyeranı necə qurmalı?”, “Necə olmalı?” suallarına cavab tapmaq üçün özünü-dərkin, özünə nəzarətin, özünü-təhlilin xüsusi önəm daşdığını diqqət mərkəzinə çəkir, onların mahiyyətini, məzmununu və özünü inkişafətdirmə yollarını mərhələli formada ümumiləşdirir. Birinci mərhələyə “Özünü müşahidə”ni qoyan müəllif uşaqların dili ilə deyilən “Mən necə insanam?”, “Hansı bacarıqlara malikəm?” və s. suallara cavab verilir. Özünə kənardan baxıb, özünü qiymətləndirmə, xüsusiyyətlərini xarakterizə etmək bacarığını formalaşdırmağı ön plana çəkir. İkinci mərhələdə özünə-qiymətin obyektiv, düzgün olmasının vacibliyi, üçüncü mərhələdə peşə marağı ilə bilik, bacarıq və qabiliyyətlər arasında uyğunluq səviyyəsinin aşkarlanmasına istiqamətlənən fikirlər öz əksini tapır. Nəhayət, son mərhələdə gələcəyi planlaşdırmaq üçün

“özünütəhlil və özünüqiymətləndirmə”nin real imkanları qiymətləndirilir. Sonra kitabda mərhələlər üzrə formalaşdırılmalı xüsusiyyət və keyfiyyətlərə ailənin, yaşlıların, yoldaşlarının, dostlarının, müəllimlərinin və s. təsir imkanları (müsbət və mənfi təsir) araşdırılır. Burada şəxsin peşə planı, marağı, meyli tələbatları kimi amillərə də istinad edilməsi müəllifin qoyulan məsələlərin həllinə peşəkar yanaşma tərzini təsdiq edir.

“Özünü sına” başlığı altında müəllif oxucu ilə dialoqu davam etdirərək deyir: “Artıq sən seçim qarşısındasan. Özünü sınaqdan keçirmək lazım gələcəkdir”. Bunun üçün kitaba oxucunun özünü yoxlama məqsədilə testlərdən istifadə etmək təklif edilir (70 test). Bununla da seçiminin düzgün olub olmadığını yoxlamağın mümkünlüyü göstərilir. Testlərə verilən cavablar təhlil olunur. Şəxsiyyətin sosial tipi təyin edilməklə peşə seçimi imkanları müəyyənləşdirilərək əsaslandırılır.

Kitabın “Peşələr aləmi” başlığı altında müəllif “Peşə” və “İxtisas” məfhumlarının mahiyyətini, məzmununu aydınlaşdırır, onun oxşar və fərqli cəhətlərini oxucunun diqqətinə çatdırır. İnsanların əmək predmetləri ilə məşğulluğunun əməyin xarakterinə uyğun tiplərini nəzərdən keçirilir. “İnsan – texnika”, “İnsan – insan”, “İnsan – təbiət”, “İnsan – işarələr sistemi”, “İnsan – bədii obraz” kimi tiplərin məzmun istiqaməti elmi əsaslara söykənən izahlarla müşayiət olunur. Əməyin məqsədi, əmək vasitələri, əmək şəraiti yeniyyət və gənclərin peşəyə istiqamətləndirilməsində mühüm amil kimi qruplaşdırılır. Daha sonra hər bir peşə və ixtisasın özünəməxsus fəaliyyət növləri, əməyin məzmunu və xarakteri nəzərə alınaraq, ibtidai sinif müəllimi, dövlət yol polisi, menecer, mühəndis-texnoloq ixtisasları, vergi müfəttişi peşəsi, fotoqraf peşəsi və s. peşələrin xüsusiyyətləri təhlil edilir. Belə müqayisəli təhlillər, həmin peşə və ixtisaslar haqqında verilən məlumatlar oxucunun peşələr barədə təsəvvürlərini daha da zənginləşdirir. Yeniyyət – gənclərdə peşə və ixtisasa obyektiv, düzgün münasibət formalaşdırmağa əsaslı kömək edir, peşə biliklərinin inkişafına səbəb olur. Müəllif peşə və ixtisaslar barədə məlumatlar verərkən müasir dövrdə əmək bazarı və onun tələblərinin nəzərə alınmasının vacibliyini də ön plana çəkir.

Təbii ki, seçilən ixtisas və peşə hər bir şəxsin istək və arzusuna, cəmiyyətin sosial-iqtisadi tələbinə müvafiq olmaqla bərabər, seçim edənə də gələcək həyatını təmin edəcək səviyyədə olmalıdır. Bu baxımdan müəllif peşə seçərkən məktəblilərin aşağıdakı tələbləri nəzərə almalarını məsləhət bilir:

- Seçilən peşə nüfuzlu olmalıdır.
- Əməkhaqqı münasib olmalıdır.
- Peşə maraqlı olmalı, sahibini özünə cəlb etməlidir.
- Əmək şəraiti yaxşı olmalıdır.
- Valideynlərin arzu və marağı nəzərə alınmalıdır.
- Seçim bazarın tələblərinə uyğun olmalıdır.
- Seçim gələcək karyera üçün təminatlı olmalıdır.

Bununla yanaşı, müəllif peşə seçimində səhvə yol verməmək üçün maraqlı, motiv, bacarıq və qabiliyyət kimi psixopedaqoji amillərin nəzərə alınmasını vacib şərt hesab edir. Bu isə bir mütəxəssis kimi onun yüksək psixopedaqoji metodik hazırlığa malik olduğu qənaətinə gəlməyə imkan verir.

Kitabın sonrakı hissələrində peşə özünü-təhsili, tərbiyəsi, valideyn-müəllim məsləhətləri və s. bəhrələnməyin vacibliyi ön plana çəkilir.

Kitabı maraqlı edən, oxucunu özünə cəlb edən cəhətlərdən biri müəllifin nümunələrə, həyatı misallara müraciət etməsi, yeri gəldikcə onlardan istifadə etməsidir.

Diqqət çəkən məsələlərdən biri kitabda hər bir fəslin sonunda müxtəlif başlıqlar altında həm yeniyyət və gənclərə, həm də valideyn və müəllimlərə bir neçə məsləhət və tövsiyələrin ünvanlanmasıdır. Müəllif burada əvvəldə söylədiyi fikirlərin sanki ümumiləşdirilmiş modelini verir və seçim zamanı yeniyyət və gənclərin, həmçinin valideyn və müəllimlərin daha çox nəyə diqqət vermələrini konkret müddəalar, yekun nəticələr kimi diqqətə çatdırır.

Yeniyyət və gənclərin peşə və ixtisaslara düzgün istiqamətləndirilməsi və onların şüurlu, məqsədyönlü seçim etmələri üçün geniş imkanları özündə birləşdirən bu önəmli kitabın müxtəlif istiqamətli əhəmiyyətini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

* Yeniyyət və gənclər üçün əhəmiyyəti:

Hər bir yeniyyət və gəncə ölkədə sosial-iqtisadi inkişaf tempinin tələblərinə müvafiq pe-

şə seçimi etmək və gələcək uğurlu həyat yolunu düzgün müəyyənləşdirmək imkanı yaradar.

* Müəllimlər üçün əhəmiyyəti:

Müəllimlər ölkədə mövcud olan və yeni yaranan peşələrə şagirdləri istiqamətləndirmək məqsədilə onların müxtəlif peşələrə yararlılıq səviyyəsini aşkarlamaq və peşələrə şüurlu münasibət tərbiyə etmək sistemi əldə edərlər.

* Valideynlər üçün əhəmiyyəti:

Valideynlər kitabda göstərilən metodika, yanaşma tərzü və tövsiyələrlə övladlarının müxtəlif peşələrə münasibətini, maraq və meyllərini düzgün müəyyənləşdirə və məsləhət verə bilərlər.

* Cəmiyyət üçün əhəmiyyəti:

Gənclərin elmi-texniki tərəqqinin və sosial-iqtisadi inkişafının tələb etdiyi müasir peşələrə və ixtisaslara dərinlən ziyələnməsi səriştəli və rəqabətqabiliyyətli mütəxəssislərin formalaşmasına, ölkədə istehsal proseslərinin keyfiyyətində müsbət dəyişikliklərin olmasına və sosial-iqtisadi həyatın bütün sahələrində yüksəlişə gətirib çıxarar.

Əminik ki, bu kitab yeniyetmə və gənclərlə yanaşı, geniş oxucu kütləsinin də marağına səbəb olacaq, peşə, ixtisas seçimi qarşısında duran hər bir gəncə yol xəritəsi, onların müəllimlərinə və valideynlərinə isə metodik yardımçı olacaqdır.

İramin İsayev
ADPU-nun Ümumi pedaqogika
kafedrasının müdiri, professor